

« بررسی جبران خسارات وارده بر محیط زیست ناشی از آلودگیهای فرامرزی و تخریب بین المللی محیط زیست »

- فرهاد دبیری / استادیار دانشگاه / دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران / دانشکده محیط زیست و انرژی
Farhad Dabiry/ professor assistance/ sciences & researches branch of Azad University
- سید عباس پورهایمی / استادیار دانشگاه / دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران / دانشکده محیط زیست و انرژی

Sayyed Abbas Pourhashemi/ professor assistance/ sciences & researches branch of Azad University

- مریم السادات موسوی / دانشجوی سال آخر کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست
Mryam Sadat Moosavi/ senior student of master of environmental law

Title: "Study on Compensation for Environmental Damage as a result of Transboundary Pollution and International Environmental Degradation"

چکیده:

خسارت، ضرر و زیان وارد بر اموال و داراییهاست ناشی از عمل یک کشور و یا یک سازمان بین المللی، که طبق قواعد حقوق بین الملل باید جبران گردد، در خصوص محیط زیست و مسایل مربوط به آن نیز جبران خسارات مطرح است بخصوص آنجا که عملکرد دولتها و یا اتباع آنها موجب آلودگیها و تخریب محیط زیست می گردد و زیانهایی در سطح بین المللی را در پی دارد. روشهای متعددی در حقوق بین الملل برای جبران خسارات پیش بینی و مقرر شده اما از تمامی آنها نمی توان در حقوق بین الملل محیط زیست بهره جست. معمولترین روش جبران خسارت در حقوق محیط زیست پرداخت غرامت است.

Abstract:

Damage is detriment on fortune and belongings as a result of act of a state or an international organization which it must be compensated. This method is applicable in case of environment and its problems especially where performance of a state or its citizens includes pollution and international degradation that cause international damages. There are several methods for compensation in international law but on the whole the most common compensation method in environmental law is monetary payment.

کلمات کلیدی:

مسئولیت بین المللی - آلودگیهای فرامرزی - سازمان بین المللی - جبران خسارت - تخریب فرامرزی - اعاده به وضعیت سابق - شورای امنیت

مقدمه :

محیط زیست موضوعی است که علاقه برای سالم نگه داشتن آن و به عبارت دیگر حمایت از آن در برابر رفتارهای گوناگون آلاینده که در بخش هشتم اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری از آنها به عنوان جرایم زیست محیطی نام برده شده است، از گذشته های دور وجود داشته با این تفاوت که در آن ایام اهمیت و ارزش آن مانند امروز برای انسانها شناخته نشده بود.

بشرفته رفته به موازات دستیابی به ابزار و فناوریهای تکامل یافته تر و بهره برداری از آوندهای پیشرفت های روزافزون ، متوجه ذخایر طبیعی موجود در زیستکره و امکاناتی شد که می توانست بسیاری از آرزوهای دیرینه وی را بر آورده سازد به این ترتیب گامهای نخستین برای تخریب و انهدام محیط زیست (وقوع جرایم زیست محیطی) برداشته شد.

این روند ادامه یافت تا آنجا که در اوایل قرن گذشته بشر متوجه پدیده های بسیار خطرناک ناشی از آلودگی و تخریب محیط زیست گردید همانند پدیده گرمای جهانی و تخریب لایه اوزن که بروز سرطان را در پی دارد. درک موضوعات زیست محیطی و رفتار مردم در این زمینه در طول قرون گسترش یافته است. از آنجا که محیط زیست و پالایندگی آن از ضروریات بقای بشریت می باشد لذا باید مانع از ورود صدمه و خسارت به آن گردید.

نکته حائز اهمیت آن بخش از مسایل زیست محیطی است که ماهیت «فرامرزی» دارند ، مسلماً آلودگی هایی وجود دارند که ممکن است در قلمرو یک دولت محاط نمانند و ممکن است هر گونه صدمه ای که در یک دولت به محیط زیست وارد می شود دارای انعکاس هایی در سرزمین دولت های دیگر و در فضایی بین المللی باشد

مطابق منشور ملل متحد و برابر با اصول حقوق بین الملل ، دولت ها در بهره برداری از منابع خاص خود ، مطابق سیاست های ویژه خویش در خصوص محیط زیست و توسعه ، حق حاکمانه دارند و مکلفند مراقبت کنند تا فعالیت های مربوط به صلاحیت و یا اختیارشان به محیط زیست دولت های دیگر و یا به مناطق مستقر در ماورای حدود قلمرو قضایی ملی شان آسیب نرساند. [ناظمی ، مهرداد، ۱۳۸۵]

حقوق بین الملل باید در قبال زیانهایی که رخ می دهد جوابی داشته باشد که این زیانها ممکن است از حوادث یا پدیده طبیعی آلودگی هوا ناشی شود.

از دهه ۱۹۶۰ جلب توجه به امور محیط زیست بصورت جنبشی با پشتوانه مناسب افکار عمومی و علاقمندی به آن، دامن گسترانید، به تبع آن، ایجاد و تحول حقوق و تکالیف مربوط به آن- چه در حقوق داخلی و چه در حقوق بین الملل- از مسائل بسیار مهمی است که گستره وسیعی از توجهات رادر بر گرفت. زیرا وقایع و حوادث اخیر، نظیر وقوع انفجار راکتور هسته ای چرنوبیل در اوکراین

شوروی سابق، و نیز نشت یک نوع گاز سمی کارخانه ای در بوپال هند که موجب مرگ و آسیب دیدگی عده کثیری از مردم در قرن گذشته گردید، به جهان بشریت هشدار داده اند که حفظ محیط زیست یک مسؤولیت بین المللی است که عبارت است از:

« مجموعه قواعد و مقررات بین المللی مربوط به موضوع مسؤولیت دولتها و سازمانهای بین المللی. » واز آن می توان جهت ایجاد ضمانت اجرایی در تعهدات بین المللی درباره محیط زیست و آلودگیهای فرامرزی و تخریب بین المللی بکارگرفته شود.

بر مسؤولیت بین المللی آثاری مترتب است، هنگامیکه مسؤولیت بین المللی تحقق یافت کشور و یا سازمان بین المللی مسؤل، مکلف به جبران و ترمیم خسارات وارده است. بنابراین، نتیجه اساسی مسؤولیت، تعهد به جبران خسارت کامل است.

— مفهوم مسؤولیت بین المللی :

مسؤولیت بین المللی یکی از مهمترین و اساسی ترین تأسیسات حقوقی بین المللی است زیرا اصولاً هرگونه تعهد حقوقی بین المللی که از سوی تابعان حقوق بین الملل نادیده انگاشته شده و یا و نقض گردد، بلافاصله در قالب حقوق مسؤولیت بین المللی، مطرح می شود. اهمیت و جایگاه مسؤولیت در جامعه بین المللی به مراتب بیش از جامعه داخلی است چرا که در جامعه بین المللی کشورها بر اساس حاکمیتشان آزادانه تصمیم می گیرند و این امر به طریق اولی به آزادی برابر با سایر کشورها برخورد پیدا می کند. مسؤولیت بین المللی به عنوان ساز و کار قانونمند در روابط متقابل کشورها اساسی و ضروری به نظر می رسد. [حبیبی، حسن، ۱۳۸۳]

به نحوی که هر چقدر مسؤولیت بین المللی و قواعد مرتبط با آن بهتر شناسانده شود و بدین وسیله در راه توسعه و تحول نظام حقوقی مسؤولیت بین المللی گام برداشته شود، بستراجرای بهتر و مؤثرتر مقررات حقوق بین الملل فراهم می گردد.

مسؤولیت بین المللی یکی از شاخه های اصلی و اساسی حقوق بین الملل است که با سایر شاخه های حقوق بین الملل ارتباط تنگاتنگ دارد. به خصوص باحقوق محیط زیست، بطوریکه می تواند در جهت ایجاد ضمانت اجرایی به منظور تعهد به مقررات بین المللی در باره محیط زیست و آلودگیهای فرامرزی و تخریب بین الملل بکارگرفته شود. با توجه به این امر که امروزه این مشکلات به نحو پرشتابی کلیه بخشهای کره خاکی و حیات انسانها را در معرض خطر و تهدید جدی قرار داده اند.

مسؤولیت بین المللی عبارت است از :

« مجموعه قواعد و مقررات بین المللی مربوط به موضوع مسئولیت دولتها و سازمانهای بین المللی ». بنابراین ، هر موضوعی که به نوعی با موضوع مسئولیت کشورها و سازمانهای بین المللی ارتباط داشته باشد در حقوق مسئولیت بین المللی مطرح می شود.

– آثار مسئولیت بین المللی (جبران خسارت)

بر مسئولیت بین المللی آثاری مترتب است ، هنگامیکه مسئولیت بین المللی تحقق یافت کشور و یا سازمان بین المللی مسؤول ، مکلف به جبران و ترمیم خسارات وارده است . بنابراین ، نتیجه اساسی مسئولیت ، تعهد به جبران خسارت کامل است .

دیوان بین المللی دادگستری در قضیه « کارخانه کورزف » در رای خود ، جبران خسارات برای طرف مسؤول در قبال نقض هر تعهد بین المللی راضروری شناخته است ، اما اینکه خسارات به چه مفهوم است و روشهای جبران آن کدامند و حدود و دامنه جبران خسارت تا کیجاست موضوعاتی است که ذیلاً" به آنها پرداخته می شود.

الف (مفهوم خسارت :

در حقوق بین الملل ، خسارت مفهومی وسیع تر از خسارت در حقوق داخلی دارد و در ابعاد مختلف ، از جمله ابعاد زیر ، قابل بررسی است :

– خسارت مادی و معنوی :

هرگونه خسارتی – اعم از مادی یا معنوی – که ناشی از عمل متخلفانه بین المللی تابعان فعال حقوق بین الملل باشد ، خسارت در مفهوم حقوق بین الملل است . خسارت مادی ، ضرر و زیان وارد بر اموال و داراییهای ناشی از عمل مستقیم یک کشور یا اتباع آن و یا یک سازمان بین الملل است ، مانند مصادره غیر قانونی اموال بیگانگان ، ضبط هواپیما یا کشتی کشور خارجی ، تخریب یک سفارتخانه خارجی یا محل یک سازمان بین المللی .

خسارت معنوی یا غیر مادی ، خسارتی است که بر اثر حدوث آن ، به هیچ وجه لطمه مادی و مالی وارد نمی گردد ، بلکه ضرر و زیان جنبه معنوی و غیر مالی دارد ، مانند توهین و بی احترامی به مأموران دیپلماتیک خارجی یا کارمندان سازمانهای بین المللی و یا بی حرمتی به پرچم یک کشور یا یک سازمان بین المللی .

– خسارت مستقیم و غیر مستقیم :

هرگاه میان خسارت – اعم از مادی و معنوی – و یک عمل متخلفانه بین المللی ، رابطه علیت و یا سببیت قطعی و مسلمی برقرار شود ، آن خسارت ، خسارت مستقیم است . طبق یک رویه قضایی بین المللی تنها خسارت مستقیم ممکن است موجب طرح مسئولیت بین المللی گردد .

خسارت مستقیم را نباید با خسارت فوری و خسارت بی واسطه در هم آمیخت. در مقابل خسارت مستقیم، خسارت غیر مستقیم قرارداد که جدا از خسارت مستقیم است.

- خسارت بی واسطه و با واسطه:

هرگاه خسارت مستقیمی - اعم از مادی یا معنوی - به تابعان فعال حقوق بین الملل وارد شود آن خسارت، خسارت بی واسطه است و چنانچه خسارتی بر تابعان منفعل حقوق بین الملل، از جمله اشخاص وارد گردد، آن خسارت، خسارت با واسطه است.

(ب) روشهای جبران خسارت:

اصولاً "تعیین روش یا روشها و چگونگی جبران خسارت، ابتدا در صلاحیت کشورها یا سازمانهای بین المللی طرف اختلاف و مبتنی بر توافق آنهاست در غیر اینصورت موضوع در صلاحیت مراجع قضایی یا داوری بین المللی است. البته، شورای امنیت سازمان ملل متحد نیز بنا به مورد، صلاحیت انجام چنین کاری را بر اساس فصل هفتم منشور ملل متحد دارد. در مجموع روشهای جبران خسارت عبارتند از:

- اعاده به وضعیت سابق:

اعاده به وضعیت سابق اساسی ترین و بهترین روش جبران خسارت را تشکیل می دهد و دو صورت متفاوت دارد:

- اگر چنانچه خسارت جنبه مادی داشته باشد، با تجدید بنای ساختمان خراب شده متعلق به بیگانه و یا آزاد کردن شخص بیگانه بیگانه و امثال آن، ترمیم تحقق می پذیرد.

- اگر خسارت ناشی از یک عمل حقوقی باشد (مانند قانون یا فرمان مغایر با حقوق بین المللی) با لغو آن و اتخاذ تصمیم داخلی مغایر با آن عمل، خسارت جبران شده تلقی می گردد.

- جلب رضایت زیان دیده:

هنگامیکه خسارت مستقیماً "به یک کشور یا سازمان بین المللی وارد آمده باشد او حق دارد از کشور یا سازمان بین المللی متخلف بخواهد تا برای جبران خسارت وارده مخصوصاً "اگر خسارت معنوی باشد، با انجام اقداماتی رضایت خاطرش را جلب نماید. این اقدامات اشکال مختلفی دارد اظهار تأسف و عذرخواهی رسمی، اعمال نمادین، مانند ادای احترام نظامی به پرچم یا اعزام نمایندگان ویژه ای برای شفاعت (دو مورد مذکور مخصوصاً "در مواردی است که عمل خلاف، بی احترامی یا توهین باشد.) پیگرد قانونی و مجازاتهای داخلی، اعم از تدابیر اداری، انضباطی، یا قضایی علیه مأموران دولتی یا اشخاص خصوصی عامل عمل خلاف. همچنین غالباً پذیرفته شده است که اعلام خلاف بودن عمل خسارت بار از سوی قاضی یادآور بین المللی نیز به خودی خود، اقدامی است که می تواند موجب رضایت خاطر زیان دیده شود، به عبارت دیگر:

کشوری که مسؤول عمل متخلفانه بین المللی شناخته شده ، موظف است به منظور جبران خسارت ناشی از این عمل خلاف ، رضایت کشور زیان دیده را جلب نماید ، البته به شرطی که خسارت وارده از طریق اعاده به وضعیت سابق یا پرداخت غرامت ، جبران نشده باشد.

جلب رضایت ممکن است به شکل شناسایی رسمی نقض ، اعلان تأسف ، معذرت خواهی یا سایر اشکال مناسب باشد

جلب رضایت نباید با خسارت نامتناسب باشد و نمی تواند برای کشور مسؤول شکل توهین آمیز داشته باشد.»

- قطع و عدم تکرار عمل متخلفانه بین المللی :

یکی دیگر از روشهای جبران خسارت ، تعهد کشور یا سازمان بین المللی مسؤول به قطع عمل متخلفانه بین المللی یا عدم تکرار آن است .

بدین مفهوم که کشور زیان دیده در صورتی که شرایط اقتضا کند حق دارد از کشور متخلف بخواهد تا عمل خلاف را قطع نموده و به زیان دیده تضمین دهد و او را مطمئن سازد که عمل خلاف را تکرار نخواهد کرد . دیوان بین المللی دادگستری در رأی مورخ ۲۷ ژوئن ۲۰۰۱ در قضیه لاگران به صراحت ، جلب رضایت زیان دیده را در راستای اطمینان از عدم تکرار عمل متخلفانه بین المللی دانست .

در مجموع چنین به نظر می رسد که موضوع تضمین و دادن اطمینان به قطع عمل خلاف و عدم تکرار ، بیشتر ناشی از توسعه تدریجی حقوق بین الملل است تا تدوین حقوق موضوعه .

- اقدامات متقابل :

اقدامات متقابل ضمن آنکه متخلفانه بودن عمل را از حیث بین المللی زایل می سازد و به بیان بهتر، از موجبات رافع مسؤولیت بین المللی است ، یکی از روشهای جبران خسارت نیز هست .

اقدامات متقابل شامل هر گونه اقدامی است که کشور زیان دیده می تواند برضد کشور یا سازمان بین المللی مسؤول اعمال کند و هدف از آن ، وادار ساختن مسؤول است به جبران خسارت ناشی از تعهد نقض شده . اما توسل به اقدامات متقابل منوط به شرایطی می باشد.

- پرداخت غرامت :

روش پرداخت غرامت معمول ترین روش جبران خسارت است . دیوان بین المللی دادگستری نیز همین نظر را دارد « مسؤولیتهای گوناگون کشورها ، اختلاف اساسی با یکدیگر ندارند و

معمولاً کلیه آنها ، با پرداخت مبلغی پول ادا شده و یا ممکن است ادا شوند. » (رأی مورخ ۱۱

نوامبر ۱۹۱۲ در قضیه پرداخت غرامات جنگی از سوی ترکیه به روسیه)

گرامت باید به طور دقیق، صحیح و تا حد امکان مطابق با زیان وارده باشد. البته، اگر خسارت جنبه مادی داشته باشد، باید در تعیین میزان گرامت، خسارت احتمالی را نیز در نظر گرفت. بنابراین، گرامت شامل هرگونه خسارتی است که از حیث مالی قابل ارزیابی است و می تواند شامل منافع و حتی در صورت لزوم و تحت شرایطی، عدم النفع نیز باشد، اما خسارت غیر مستقیم به هیچ وجه قابل مطالبه نیست.

– جبران خسارت در خصوص آلودگی فرامرزی یا تخریب بین المللی محیط زیست:

– آلودگی فرامرزی و تخریب بین المللی :

گاه یک نوع از آلودگی دارای پیامدهایی فراملی و فرامرزی می گردد مانند آلودگی هوا و ایجاد باران اسیدی که ممکن است منشا پیدایش آن کیلومترها از محل وقوع آن فاصله داشته باشد. علت این مسأله را باید در بهم پیوستگی و ارتباط عناصر و مؤلفه های محیط زیست جستجو کرد. نمونه های بسیاری از این موضوع را می توان ذکر کرد که از مهمترین آنها پیدایش آثاری از مواد رادیو اکتیو نیروگاه چرنوبیل در سواحل امریکا پس از گذشتن بیش از چهل سال از حادثه انفجار راکتور هسته ای چرنوبیل در اوکراین. جهان امروز مواجه با آلودگیهای فرامرزی و تخریب محیط زیست در سطح بین المللی دارد البته مراد از تخریب بین المللی پیامدهای بین المللی و جهانی یک تخریب است به طور مثال مشخص شده که تخریب جنگلهای آمازون واقع در برزیل از عمده ترین دلایل وقوع پدیده گرمای جهانی^۱ که گرم شدن کره زمین و آب شدن کوههای یخ قطبی و... را در پی دارد.

– مفهوم خسارت زیست محیطی:

موضوع مسئولیت و جبران خسارت در حقوق بین الملل بسیار کمتر از حقوق داخلی توسعه یافته است، زیرا بسیاری از فعالیت های خطرناکی که منجر به ایجاد مسئولیت ناشی از خسارت می شوند، نسبتاً جدید هستند اگر آسیب وارده در اثر یک درگیری مسلحانه یا بلایای طبیعی، یا یک قانون بین المللی از طرف ثالث، یا یک دستور حکومتی، «آلودگی با توجه به شرایط و اوضاع و احوال محلی مربوط تا حد قابل قبول باشد». یا اگر فعالیتی به نفع شخصی که آسیب دیده است صورت گیرد، برای این شخص اخیر که در مقابل خطرات فعالیتهای مضر بی پناه است، در حدی معقول، یا اگر طرف مقصر آسیب دیده باشد، مسئولیت محقق نشده است.

البته کاملاً روشن است که روشهای جبران خسارت مذکور همگی در باره محیط زیست و صدمات وارد بر آن مصداق ندارد به عنوان مثال اعاده به وضعیت سابق در پاره ای از موارد (مثلاً) یک گونه گیاهی یا جانوری که منقرض گردیده است و یا اکوسیستمی که صدد در صد تخریب شده است (غیر ممکن می گردد و همچنین است در مورد روش اقدامات متقابل که مغایر با اهداف حقوق بین الملل محیط زیست در راستای دستیابی به توسعه پایدار است، حتی جلب رضایت زیان دیده نیز در این خصوص بی معنی به نظر می رسد زیرا هدف از قانونگذار از وضع این روش جبران خسارات معنوی است که عموماً به نظر نمی رسد بتوان صدمات و لطمات وارد بر محیط زیست را در زمره زیانهای معنوی دانست، پس صرفاً می توان از تعداد معدودی از روشهای جبران خسارت نظیر پرداخت غرامت و قطع و عدم تکرار عمل متخلفانه بهره جست که در این بین نقش پرداخت غرامت چشمگیر تر به نظر می رسد.

مفهوم خسارت زیست محیطی معمولاً به عنوان مفهومی مالی در نظر گرفته می شود، که در این حالت ارزش اقتصادی خسارت وارده یا ضرر، مطرح می باشد. تکمیل این مورد می تواند شامل ارزش تجاری، ضرر معنوی و علایق هنری و منافع علمی باشد.

این گونه جبران خسارتها ناشی از یک عمل قانونی است، یعنی تعیین و پرداخت غرامت برای آسیبی که از فعالیتهای مجاز قانونی رخ می دهد، می باشد. کمیسیون حقوق بین الملل برای اینگونه موارد نظر داده است که برای پرداخت غرامت یا برای سایر راههای جبرانی، زیان دیده، باید قابل دسترس باشد.

همانطور که می دانیم وسایل جبران خسارت مدنی معمولاً پرداخت غرامت پولی، منع کردن یا دستور توقف آن فعالیت می باشد. بنابراین اشخاص ممکن است با طرح دعوا و درخواست خسارت و در نتیجه آن برطرف شدن آلودگی بایستند.

عموماً میزان آسیبی که به محیط زیست وارد می آید نمایانگر راههای گوناگون، نسبت به طرح دعوا برای جبران خسارت می باشد. مثلاً در برخی موارد، ممکن است خواننده مسؤول پرداخت مبلغ خسارت گردد یا اینکه دادگاه مربوطه اجازه بهره برداری از تأسیسات را بدهد البته منوط به رفع خسارت از طریق اصلاح آن، پس در این حالت، مجازاتها وقتی می توانند تحمیل شوند که اصلاحات به موقع انجام نگرفته باشند.

بعلاوه برخی از دادگاهها ممکن است ضوابط قابل اعمال را نسبت به کارکردها و فعالیتهای، تعدیل و اصلاح آنها معمول دارند، اما هر تعدیلی باید با فعالیتهای زیان آور متناسب و از لحاظ فنی هم امری معقول و قابل قبول باشد و شدت و سختی آن نباید کمتر از ضوابط معمول باشد.

براساس حقوق جزای آلمان هر شخص حقیقی یا حقوقی به خاطر آسیب به محیط زیست تا حدود معینی مسؤول است، زیرا آسیب به وجود آمده ضرر به حیات یا جسم فرد و سلامتی وی آزادی، اموال یا سایر حقوق از آنجمله حق فعالیت که با ایجاد یک شغل به شخص دیگر وارد می آورد می شود مشروط بر اینکه صدمه وارده غیر قانونی، باشد، اعم از عمدی یا از روی سهو صورت گرفته باشد.

میزان خسارت در مقام ارزیابی بستگی دارد به، صدمات مالی و زیان وارده به اموال و داراییها و یا تأسیساتی که طی یک فعالیت خطرناک اتفاق افتاده است، برای نیل به این اهداف باید به تعریف محیط زیست به طور موسع توجه کرد که شامل منابع طبیعی زنده و غیر زنده از قبیل هوا، آب، خاک، جانوران و گیاهان، تأثیر متقابل بین آنها، میراث فرهنگی و مناظر و چشم اندازهای اطراف می گردد.

نهایتاً "جبران خسارت ممکن است برای هزینه های مربوط به تدابیر مخففه و یا خسارات یا آسیبی که ناشی از این قبیل تدابیر بعد از یک حادثه بروز نموده است و یا وقتی آن خسارات یا آسیب در حال حرکت حادث می شود یا از اجسام خطرناک در مواد خطرناک جاگرفته، مانند ارگانیزمهای تغییر یافته ژنتیکی خطرناک یا میکرو ارگانیزمهای خطرناک ناشی از رادیو اکتیو یا مواد زائد نتیجه شود.

–کنوانسیون لوگانو و مسأله جبران خسارت وارده به محیط زیست:

به موجب کنوانسیون ۱۹۹۳ لوگانو در خصوص «مسئولیت مدنی برای خسارات ناشی از اجرای فعالیت های خطرناک برای محیط زیست» که توسط شورای اروپا به عنوان یکسری قوانین منطقه ای در رابطه با مسئولیت مدنی تدوین گردیده است که در آن استاندارد های کلی برای جبران خسارت ناشی از آسیب های وارده ناشی از فعالیت های خطرناک بنیاد نهاده شده است. اساس این کنوانسیون اصل «آلوده کننده، پرداخت کننده» است و بنیانی برای مسئولیت مدنی زیان ناشی از مواد هسته ای و حمل و نقل کالای تجاری خطرناک می باشد این کنوانسیون درصدد تخفیف بار سنگین مسئولیت در جهت پرداخت غرامت و تحمیل مسئولیت به طور کامل می باشد.

بنابراین مطابق آن دولت های عضو در حقوق داخلی آنها به موقع اجرا می گذارند و بر تمامی اشخاص، شرکتها، دولتها، و همه آژانسها درخصوص خودداری و ممانعت از فعالیتهای خطرناک اعمال کنترل می گردد.

از دیگر موارد قابل ذکر در این کنوانسیون، محل وقوع آسیب یا صدمه به محیط زیست است که با تحقق مسئولیت بی ارتباط است چه آن رویداد در مکانی در محدوده قلمرو دولت عضو حادث شده باشد و چه آن خسارت در قلمرو یک دولت غیر عضو اتفاق افتاده باشد، کنوانسیون مزبور اجازه مطالبه جبران غرامت را می دهد.

این کنوانسیون همه حوادثی را که بعد از تاریخ لازم الاجرا شدن آن اتفاق می افتد قبول کرده و بطور کلی فقط خسارت واقع شده بعد از تاریخ لازم الاجرا شدن کنوانسیون را، تحت پوشش قرار داده است.

طبق کنوانسیون لوگانو جبران خسارت در مورد آسیب وارده بر محیط زیست می تواند به نحوی باشد که به اقدامات اتخاذ شده قابل قبول به برگرداندن یا احیاء کردن محیط زیست به وضعیت قبلی محدود شود. اما نکته قابل توجه در خصوص مسایل زیست محیطی غیرقابل جبران بودن برخی از خسارات است به نحوی که اعاده وضعیت به حال سابق غیر ممکن است. به عنوان مثال در خصوص انقراض یک گونه گیاهی یا جانوری و در بحث جامعه انسانی فرآورده های خطرناک نظیر آلاینده های آلی پایدار که قرن‌ها در چرخه حیات باقی مانده و به راحتی به طبقات مختلف زنجیره های غذایی منتقل می شوند و پیامدهای غیر قابل جبرانی دارند که مهمترین آنها بروز سرطان در انسان است.

مواد ۶ تا ۱۲ این کنوانسیون اصول اساسی و پایه ای مسئولیت را بیان می کند. نخست، هرکس که یک فعالیت خطرناک را اداره نماید، به خاطر آسیب های ناشی از آن فعالیت مسؤول است. این مسأله ابعادی چند مرحله ای یا دازمدت دارد که بارسنگین مسئولیت را برای اشخاص گوناگونی که به نحوی در اداره آن فعالیت یا فعالیتها، دخالت دارند می داند.

لذا این اشخاص باید با ارائه دلیل ثابت کنند که مسئولیت متوجه آنها نیست. در غیر اینصورت مسئولیت مشترک برای تمامی آنهاست که مسؤول اداره و نظارت و کنترل منبع خسارت حاصله از آلودگی تدریجی یا مستمر یا از منابع آلودگی متعدد باشند، تحمیل خواهد شد.

راجع به مکانهای دفع مواد زائد، شخصی که در لحظه وقوع آسیب متصدی اداره آن بوده، مسؤول است. در مواردی که فعالیتی متوقف است وقتی آسیبی رخ دهد، آخرین شخصی که اداره آنجا را به عهده داشته، مسؤول است مگر اینکه او بتواند ثابت کند که حادثه به سببی قبل از تصدی او اتفاق افتاده است.

همچنان، ماده ۲۰ کنوانسیون مزبور مقرر میدارد که مجوزهایی صادر شود برای فعالیتهای خطرناک در خصوص اینکه بتوانند در دادگاهها مشخص کنند که خسارت در کجا اتفاق افتاده، فعالیت خطرناک در کجا صورت گرفته یا اینکه اقامتگاه دائمی خوانده کجاست.

بر طبق کنوانسیون تمامی احکام صادره به وسیله یک دادگاه صالحه برای دولتهای عضو معتبر شناخته می شوند مگر اینکه برخلاف دستور کلی ، به خواننده ابلاغ شده باشد که نتواند به موقع به تهیه دفاعیه اقدام کند یا اینکه رأی مزبور مخالف با یک حکم سابق الصدور بین همان اعضاء باشد (اعتبار امر مختومه) و در پایان این نکته قابل ذکر است که بر اساس مقررات کنوانسیون مذکور وسایل جبران خسارت برای آسیب زیست محیطی از محل مبالغ پرداختی غرامت فراهم می گردد . با توجه به مطالب مطروحه در این فصل می توان اینگونه برداشت کرد که مهمترین روش جبران خسارات وارده به محیط زیست ، پرداخت غرامت مالی است . البته در راستای تحقق آن نیاز به یکسری معاهدات منطقه ای نظیر لوگانو برای مناطق متعددی در سطح کره زمین ضروری به نظر می رسد، تا شاید از این طریق بتوان به رویه قضایی مشخصی برای مطالبه ضرر و زیان ناشی از ورود صدمه به محیط زیست در تمامی زیست کره دست یافت . زیرا تعداد معدودی کنوانسیون لازم الاجرا ، البته پاسخگوی وسعت زیست کره نخواهد بود .

جبران خسارات وارده از سوی عراق در جنگ با کویت :

در سالهای اخیر، توسل به سلاحهایی با قدرت تخریب فزاینده و استفاده از روشهای خاصی، باعث شده که خسارات شدیدتر و گسترده تری در طول مخاصمات مسلحانه متوجه محیط زیست شود.

در جنگ دوم خلیج فارس عراق در چندین نوبت به منظور مقابله با نیروهای چند ملیتی از سلاح نفت استفاده کرد. در ۱۹ ژانویه ۱۹۹۱ نیروهای عراق اقدام به سرازیر نمودن محموله ۵ نفت کش غول پیکر به دریا کردند و نهایتاً در فاصله زمانی ۲۳ ژانویه تا ۲۸ فوریه ، بیش از ۷۳۰ حلقه چاه نفتی کویت را به آتش کشیدند.

گزارشات حاکی از این است که در بدترین شرایط روزانه ۴ تا ۶ میلیون بشکه نفت می سوخته و دوده ای غلیظ متصاعد از آن مدت ها مانع نفوذ اشعه خورشید شد و منطقه را آلوده نمود. این امر باعث یک فاجعه اکولوژیک بدون سابقه شد. ظاهر شدن ابرهای سیاه محتوی ترکیبات نفتی، به خطر افتادن حیات گل و گیاه و حیوانات در دریا و خشکی و نیز حیات انسانها از آثار محیط زیستی این فاجعه محیط زیستی عظیم است.

کویت این فاجعه را به عنوان «جنایت علیه بشریت» نامید. و خواستار کمکهای بین المللی برای اطفاء حریق چاههای نفت شد این در حالی بود که عراقی ها تعداد زیادی مین در محل کار گذاشته بودند و تعداد زیادی از بمبهای پرتاب شده متحدین عمل نکرده و در صحنه باقی مانده بود. بنابراین متخصصین اطفاء حریق این چاهها با وضعیت بسیار دشواری مواجه بودند. از طرفی

مطالعات و مذاکرات انجام گرفته نشان می دهد که محدودیت‌های مقرر در حقوق مخاصمات مسلحانه بهترین تضمین در حمایت از محیط زیست است و و جامعه بین الملل باید تنها در جهت تکمیل این مقررات و جهان شمولی آن‌ها کوشش کند.

پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ممنوع ۱۹۴۹ و همچنین «کنوانسیون منع استفاده نظامی از محیط زیست» به منظور حمایت از محیط زیست تدوین شده است. و در ۱۰ سپتامبر ۱۹۷۷ به تصویب مجمع عمومی ملل متحد رسید. که منع استفاده از سلاح‌هایی است که به منظور تغییر آب و هوا به کار گرفته می شود و آثار گسترده دیرپا و یا شدیدی برای محیط زیست به دنبال دارد. از تحقیقات انجام شده می توان نتیجه گرفت که آلودگی ناشی از آتش سوزی چاه‌های نفت کویت به فضای ماورای جو رخنه نکرده و آثار این آلودگی در تغییر آب و هوا و محدود به منطقه خلیج فارس بوده و این کنوانسیون در جنگ بین کویت و عراق کاربرد ندارد به همین دلیل به بررسی و تجزیه و تحلیل پروتکل اول اکتفا می شود.

براساس بند ۳ ماده ۳۵ این پروتکل، توسل به شیوه‌ها یا وسایل جنگی که به منظور وارد آوردن خسارت گسترده دراز مدت و شدید بر محیط زیست به کار برده می شوند یا امکان دارد چینی اثراتی داشته باشند، ممنوع است. بدین ترتیب تنها در مواردی استفاده از محیط زیست به عنوان ابزار جنگی منع شده که خسارت ناشی از توسل به چنین شیوه‌ای نه تنها گسترده بلکه دراز مدت و شدید نیز باشد.

خصوصیات زیست محیطی منطقه خسارت دیده از جمله عواملی است که می تواند در تعیین این که آیا خسارت ناشی از آلودگی گسترده بوده یا نه مؤثر باشد. در کویت، دود غلیظ ناشی از اشتعال نفت برخی از چاه‌ها در فضای منطقه متفرق و به صورت باران‌های سیاه به زمین بازگشت و محصولات کشاورزی و آب‌های جاری مناطق وسیعی را آلوده کرد. باران‌های سیاه در شمال ترکیه و بلغارستان و حتی در ارتفاعات هیمالیا مشاهده شد. در مواردی نیز نفت از چاه‌های منهدم شده فوران کرد. براساس اطلاعات موجود در بدترین شرایط روزانه ۸۰ هزار بشکه نفت در سطح زمین پراکنده شد. و منطقه‌ای به وسعت ۲۰ میلیون مترمربع را فراگرفت. قسمتی از این نفت نیز که به موقع توسط خاک ریزی مهار نشده بود به طرف خلیج فارس سرازیر و آب‌های آن را آلوده کرد. در چنین شرایطی به سختی می توان ادعا کرد که خسارات ناشی از انهدام چاه‌های کویت گسترده نبوده است.

در ۳ آوریل ۱۹۹۱ شورای امنیت ملل متحد اعلام کرد که عراق مسئول جبران کلیه خسارات از جمله خسارات ناشی از تعرضات به محیط زیست و تخریب منابع طبیعی است. چون هیچ گاه شورا در طول بحران و جنگ عراق و کویت به پروتکل اول استناد نکرد و تنها متذکر شد که عراق

به عنوان طرف کنوانسیون چهارم ژنو موظف است کلیه مقررات آن را دقیقاً رعایت کند. ماده ۱۴۷ این کنوانسیون با تخریب یا تصرف اموال که متکی بر ضرورت نظامی نباشد و به مقدار کلی به طور غیر قانونی به دلخواه اجرا شود را متخلف عمده تلقی می کند.

و براساس ماده ۱۴۸ همین کنوانسیون «هیچ یک از دول متعاقد نمیتواند خود یا مالک دولت متعاقد دیگر را از مسئولیتهایی که به علت متخلفات مذکور در ماده فوق متوجه او یا آن دولت دیگر معاف سازد.» بدین ترتیب شورا از توسل به مقررات پروتکل اول که به حمایت از محیط زیست در طول مخاصمات مسلحانه اختصاصی یافته، خودداری کرده، و ترجیح داده است که قواعد تثبیت شده حقوق جنگ را مبنای استدلال خود قرار دهد. انتظار میرود که عکس العمل شدید و یکپارچه جامعه بین المللی در مقابل اقدامات عراق و بسیج افکار عمومی در حمایت از محیط زیست، عاملی در جهت جهانشمولی این پروتکل و توسعه مقررات مربوط به حمایت از محیط زیست در طول مخاصمات مسلحانه باشد. از هم اکنون کمیسیون حقوق بین الملل سازمان ملل متحد در قالب مربوط به جنایات علیه صلح و امنیت بشری، استفاده از وسایل جنگی را که به منظور وارد آوردن خسارات شدید گسترده و دراز مدت بر محیط طبیعی زیست به کاربرده می شوند و یا امکان دارد چنین آثاری داشته باشد جنایت جنگی بسیار مهم تلقی می کند. [خالوزاد سعید، ۱۳۷۵]

نابودی محیط زیست و خرابکاری در منابع طبیعی نیز در چارچوب مسئولیتهای عراق است. شورای امنیت برای بررسی خسارات ایجاد شده ناشی از تجاوز عراق «کمیسیون جبران خسارات» را به وجود آورد که براساس رویه قضایی خاصی عمل می کند. که با توجه به بررسی شورا خساراتی که از طریق آتش سوزی محیط زیست و تخریب منابع طبیعی به وجود آمد، خصوصاً در ارتباط با آتش سوزی بیش از ۷۵۰ چاه نفت کویت نیز در چارچوب خسارات مورد نظر شورا هستند. که در دسته خسارات فوری قرار گرفتند

نتیجه گیری:

محیط زیست و پایداری آن از ضروریات بقای بشریت می باشد لذا باید مانع از ورود صدمه و خسارت به آن گردید.

در مواجهه با عظمت و فوریت مشکلات و مسایل محیط زیستی بین المللی، جهان نیازمند یک بیداری و همراهی جدی است. گرچه موضوعات محیط زیستی از جهت روابط بین المللی، پدیده های جدیدی نیستند، اما امروزه رهبران جهان بطور فزاینده ای مسائل محیط زیستی را از بخشهای حاشیه ای و جانبی به دستورکارهای اصلی سیاسی شان منتقل کرده اند.

از سوی دیگر محققان طی دو دهه اخیر به ایجاد قواعد مربوط به مسئولیت و تعهدات دولتها، خصوصا" در مورد پاسخگویی به موضوع آلودگیهای مرز گذر اقدام نموده اند. دولتها براساس این نظام مسئولیتی از طریق توسعه موافقتنامه های بین المللی که به منظور جلوگیری از فعالیتهای مضر به محیط زیست نظم یافته، دست بکار شده اند. آنانکه مخازن نفتی را به آتش کشیده اند، جنگلها را نابود می کنند و با ریختن مواد سمی اقیانوسها را آلوده می سازند، مسلما" مستحق خواری و خفت بوده و شمول حقوق جزا خواهند بود. بر اثر گسترش آلودگیهای زیست محیطی و نابسامانیهای پدید آمده در این زمینه طبیعت و اکوسیستم موجود در زیست کره با خسارات مادی فراوان نیز روبه رو شده و حیات موجودات زنده به ویژه انسان مورد تهدید قرار گرفته است

بسیاری از نظامهای حقوقی، مفهوم مسئولیت عینی را علاوه بر مسئولیت ذهنی در خصوص خسارات زیست محیطی به رسمیت می شناسند. همانطور که میدانیم مسئولیت عینی انواع فعالیتهای خطرناک موجود را علی رغم اعمال همه اقدامات احتیاطی مناسب، مورد بحث قرار می دهد. براین اساس مسئولیت عینی شامل رفتاری که اخلاقا" سزاوار سرزنش است نمی شود اما شامل فعالیتهای مجازی که موجب خطرات غیر منطقی آسیب رسان به دیگران است، می شود. در چنین شرایطی عامل به وجود آورنده آن باید خسارات ناشی از این فعالیت مجاز به هرکس را جبران کند.

وسایل جبران خسارت مدنی معمولا" پرداخت غرامت پولی، منع کردن یا دستور توقف آن فعالیت می باشد. بنابراین اشخاص ممکن است با طرح دعوا ودرخواست خسارت ودر نتیجه آن برطرف شدن آلودگی بازایستنداما نکته قابل توجه در خصوص مسایل زیست محیطی غیرقابل جبران بودن برخی از خسارات است به نحوی که اعاده وضعیت به حال سابق غیر ممکن است، به عنوان مثال در خصوص انقراض یک گونه گیاهی یا جانوری ودر بحث جامعه انسانی فرآورده های خطرناک نظیر آلاینده های آلی پایدار که قرنهای در چرخه حیات باقی مانده و به راحتی به طبقات مختلف زنجیره های غذایی منتقل می شوند و پیامدهای غیر قابل جبرانی دارند که مهمترین آنها بروز سرطان است.

بطور کلی در خصوص محیط زیست همیشه پیشگیری بهتر از درمان است، اما اگر از مسئولیت بین المللی دولتها به عنوان یک ابزار موثر حقوقی بدرستی استفاده شود می توان تا حدودی از میزان خسارات وارده بر محیط زیست کاست. بخصوص اگر با بهره گیری از کنوانسیون منطقه ای لوگانو یک کنوانسیون بین المللی انحصارا" و بطور اختصاصی مسئولیت بین المللی در خصوص محیط زیست را مورد تاکید قرار دهد، البته روشن است که دستیابی به موفقیت در این

خصوص نیازمند همکاریهای همه جانبه بین المللی است ، مسأله ای که متأسفانه در پاره ای از موارد از سوی برخی کشورها به سبب به مخاطره افتادن منافعشان نادیده انگارده می شود.

منابع و مأخذ:

- ۱- حبیبی - حسن - حقوق بین الملل عمومی - جلد دوم - ۱۳۸۲ - انتشارات اطلاعات
- ۲ - حبیبی - محمد حسن - حقوق محیط زیست - ۱۳۸۱ - انتشارات دانشگاه تهران
- ۳- سلحشور - نادعلی - پایان نامه کارشناسی ارشد - مسؤولیت مدنی آلوده کنندگان محیط زیست - دانشگاه تهران - ۱۳۸۰
- ۴- ضیایی بیگدلی - محمد رضا - حقوق بین الملل عمومی - ۱۳۸۴ - انتشارات گنج دانش
- ۵- موسوی - سید فضل ا... - حقوق بین الملل محیط زیست - ۱۳۸۴ - نشر میزان
- ۶- ناظمی - مهرداد- جزوه درس حقوق بین الملل محیط زیست کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست - دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات - ۱۳۸۵

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.